

nych ekscesów było zadaniem kierownictwa policji, cenzury czy ówczesnych propagandzistów, a nie wytrawnych dyplomatów piszących poufne raporty. Ich teksty charakteryzują zatem nie tylko tajniki polityki zagranicznej Prus, lecz także sporo mówią o jej architektach oraz ich sympatiach i fobiach. Można w nich dostrzec wręcz próbę autorskiej kreacji bieżącej polityki państwa pruskiego, co na pewno nie było prerogatywą poszczególnych posłów.

Precyzja narracji korespondencji polityków pruskich w rażący sposób obnaża kardynalne błędy i naiwne rachuby polskich działaczy powstańczych, z samym Kościuszką na czele. Doświadczenia z czasów Sejmu Czteroletniego oraz II rozbioru Polski nie nauczyły, niestety, wiele polskich patriotów. Nadal oddawali się swoim złudzeniom o neutralnej pozycji Prus i Austrii w obliczu wojny wyzwolenczej z Rosją. Problem ten podnosili już dawniej historycy polscy (W. Tokarz, J. Muszyńska-Zygmańska, A. Zahorski). Dla samego Buchholta naiwność polityków polskich była zdumiewająca i sam też (w myśl swoich słów) usiłował ją rozwiewać w celu szybszego zakończenia insurekcji.

Niestety, zastrzeżenia budzi sposób edycji dokumentów. Wydawnictwo zaniedbało stworzenia indeksu osobowego (nie mówiąc już o geograficznym), co w zasadniczy sposób utrudnia lekturę dzieła. Brakuje także odnośników wyjaśniających tożsamość osób występujących w raportach i listach, jak również przytaczanych terminów geograficznych. O ile dla polskiego odbiorcy miejscowość „Chelze” (s. 187) kojarzyć się może z Kielcami (?), a „Scala” ze Skałą (s. 192), o tyle terminy te dla zagranicznego czytelnika będą kompletnie niezrozumiałe. Podobne przykłady znajdujemy częściej („Skolmer”, Iwanitze”, s. 194). Analogicznie wygląda sprawa nazwisk. „Czatzki” to zapewne Czacki (s. 193) itd. Błędny zapis tego typu występuje często. Większa część wymienionych w korespondencji osób jest powszechnie znana i nie budzi kontrowersji, ale już nazwiska oficerów średniego stopnia (np. pułkownik „Rothenbourg”, s. 209) niewiele mówią czytelnikowi i zmuszają do samodzielnych poszukiwań w celu ich identyfikacji. Brak komentarza sprawia wielkie problemy polskiemu odbiorcy, dla zagranicznego czytelnika może w wielu miejscach stanowić barierę nie do sforsowania.

Reasumując, edycja zbiorów korespondencji dyplomatów pruskich zebrana w jednym tomie bez wątpienia powinna ułatwić prowadzenie dalszych badań nad dziejami insurekcji kościuszkowskiej, szczególnie w aspekcie stosunków z Prusami. Szkoda wszakże, że wspomniane wyżej usterki w poważny sposób ograniczają możliwości należytego wykorzystania zgromadzonego materiału.

Michał Baczkowski

Danuta Pustelak, *Ród Jędrzejowiczów w okresie autonomii Galicji*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2011, ss. 245, ilustr.

Dzieje ziemiaństwa w Galicji należą do tych problemów badawczych, które nie są zbyt dobrze rozpoznane. Z tego względu opublikowanie przez Danutę Pustelak monografii poświęconej dziejom rodu Jędrzejowiczów w dobie autonomii Galicji uznać należy za fakt nad wyraz pozytywny.

Przedmiotem zainteresowań autorki była zasadniczo jedna gałąź rodu Jędrzejowiczów, tj. gałąź zaczerniańska, którą D. Pustelak zaliczyła do „elity społeczeństwa galicyjskiego”. O innych odgałęzieniach rodu autorka wspomina sporadycznie. Wydaje się, że decydujący wpływ na takie,

a nie inne określenie przedmiotu badań miała kwestia dostępności źródeł. Podstawowym źródłem są bowiem materiały przechowywane w Archiwum Podworskim Mierów-Jędrzejowiczów. Oprócz tego autorka wykorzystała także szereg innych źródeł, m.in. akta miasta Rzeszowa i gminy Trzebownisko, materiały Sądu Obwodowego w Rzeszowie i Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego w Rzeszowie, dokumenty z Archiwum Potockich z Łańcuta i Archiwum Dzikowskiego Tarnowskich oraz bogaty zbiór korespondencji Jędrzejowiczów i innych osób. Autorka sięgnęła również po materiały przechowywane w archiwach zagranicznych, m.in. w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie oraz w Bibliotece Naukowej im. W. Stefanyka we Lwowie. W tym miejscu należy jednak wyrazić ubolewanie, że prowadząc kwerendę w archiwach Lwowa, pominęła bardzo ważne z punktu widzenia określenia pozycji majątkowej Jędrzejowiczów zespóły, jak np. Tabula Krajowa i katastry gruntowe.

Praca D. Pustelak składa się z trzech zasadniczych części, odnoszących się do najważniejszych aspektów życia i działalności Jędrzejowiczów. W rozdziale pierwszym autorka w sposób w miarę syntetyczny przedstawiła historię rodu, wyodrębniając trzy okresy: przedautonomiczny, dobę autonomii Galicji oraz losy rodu po I wojnie światowej (do 1945 r.). W ten sposób autorka starała się ukazać wszystkie najważniejsze etapy rodzinnej historii, od protoplastów, poprzez okres budowania świetności rodu aż do chwili utraty podstaw materialnej egzystencji, czyli utraty majątków ziemskich po II wojnie światowej.

Drugi rozdział poświęcony jest sprawie funkcjonowania należących do Jędrzejowiczów dóbr rzeszowskich. W kolejności autorka omawia tu strukturę majątków oraz zmiany w stanie posiadania, sposób zarządzania majątkiem (formy własności, zarząd gospodarczy i organizacja pracy) oraz efekty gospodarowania (produkcja i zbyty towarów rolniczych).

Ta część pracy jest bardzo nierówna. Korzystając z materiałów zgromadzonych w Archiwum Podworskim Mierów-Jędrzejowiczów, Danuta Pustelak bardzo precyzyjnie scharakteryzowała np. organizację pracy na folwarkach, podając szczegółowe wykazy pracowników oraz otrzymywanego przez nich wynagrodzenia. Przy analizie spraw własnościowych oraz struktury upraw korzystała natomiast z publikowanych w XIX stuleciu skorowidzów (nie zawsze były one precyzyjne), pomijając informacje podawane w Tabuli Krajowej, czyli księgach hipotecznych, w których zarejestrowane były wszystkie majątki tabularne w Galicji. Przy analizie wielkości produkcji rolnej brakuje odniesienia do wskaźników ogólniejszych, np. w skali powiatu, czy – szerzej – całej zachodniej części Galicji (informacje na ten temat dostępne są w dwóch wydawnictwach: P. Franaszek, *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Rolnictwo w Galicji w dobie autonomii. Część I. Produkcja roślinna*, Kraków 1992 oraz R. Lipelt, *Hodowla zwierząt w Galicji w dobie autonomii. Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji*, Kraków 2006). Poza nielicznymi wzmiankami, dotyczącymi ogólniejszych tendencji, autorka nie porusza także sprawy modernizacji prowadzonych przez Jędrzejowiczów gospodarstw ziemiankich (mechanizacja, wprowadzanie nowych systemów upraw ziemi).

W trzecim rozdziale D. Pustelak pisze o działalności społecznej i politycznej różnych przedstawicieli rodu Jędrzejowiczów. Autorkę interesują tu szczególnie trzy sprawy: działalność w środowisku lokalnym, aktywność na forum galicyjskim oraz ogólnoaustriackim, a także pozycja w środowisku ziemiankim. Z dociekań autorki (część wątków powtarza kwestie poruszane w rozdziale pierwszym) wynika, że Jędrzejowiczowie czynnie uczestniczyli w życiu społecznym swej najbliższej okolicy oraz starali się włączyć w bieg wydarzeń ogólnogalicjskich, z tym że aktywność na tym polu wykazywali głównie pod koniec XIX stulecia.

Analizując układ monografii poświęconej Jędrzejowiczom, należy zauważyć pewne niedoskonałości zaproponowanej przez autorkę konstrukcji pracy. Omówione w rozdziale pierwszym

dzieje rodu doprowadziła ona do 1945 r., podczas gdy dwie pozostałe części obejmują tylko okres autonomiczny, do 1914 r. Myślę, że korzystniej byłoby omówić sprawy majątkowe oraz kwestię aktywności społecznej i gospodarczej Jędrzejowiczów w ujęciu długofalowym, obejmującym okres do 1945 r.

Praca zawiera także kilka drobniejszych, ale rzutujących na całość błędów lub przeinaczeń.

We wstępie, na s. 7, autorka napisała następujące zdanie: „W wyniku przeobrażeń ustroju społeczno-politycznego uprzywilejowany dotychczas stan szlachecki przekształcił się w ziemiaństwo, a o przynależności do tej warstwy decydowało tylko i wyłącznie posiadanie dóbr tabularnych”. Zawarte w tym zdaniu sądy są nieprawdziwe. Po pierwsze, ze stanu szlacheckiego wyodrębniły się dwie warstwy: ziemiaństwo i drobna szlachta (ta pierwsza zachowała część uprawnień dawnego stanu szlacheckiego, ta druga utraciła je i z formalnoprawnego punktu widzenia została zrównana z chłopami). Po drugie, posiadanie dóbr tabularnych nie było jedynym i wyłącznym kryterium przynależności do warstwy ziemiańskiej. Wszak do tej warstwy zaliczało się także dzierżawców dóbr ziemskich, którzy formalnie nie byli właścicielami dóbr tabularnych. Decydujące znaczenie miało tu bowiem posiadanie herbu szlacheckiego.

Na s. 8 autorka wyraziła pogląd, iż ród Jędrzejowiczów należy zaliczyć do „galicyjskiej, porozbiorowej arystokracji”. Wydaje się, że takie stwierdzenie nie jest do końca uprawnione. Do arystokracji zwykło się zaliczać osoby legitymujące się tytułem arystokratycznym: książęcy, hrabiowski lub baronowski. Tymczasem, jak sama autorka pisze w dalszej części swojej pracy, żaden z Jędrzejowiczów tytułu takiego nie posiadał.

Na s. 73, w kilku pierwszych zdaniach stanowiących wstęp do rozdziału „Dobra rzeszowskie”, autorka wyraziła pogląd, iż do 1848 r. władze zaborcze zapewniły szlachcie i ziemiaństwu wyłączność na posiadanie majątków ziemskich. Opinia ta również jest nieuprawniona. W istocie monopol szlachty na posiadanie ziemi został przełamany już w drugiej dekadzie XIX w., kiedy to niewylegitymowanym ze szlachectwa chrześcijanom zezwolono na nabywanie dóbr ziemskich. Podobne uprawnienia mieli także lwowscy mieszczanie.

Na koniec należy poruszyć jeszcze jedną sprawę. Otóż w przypisach, oprócz odsyłaczy źródłowych oraz komentarzy, autorka postanowiła przybliżyć sylwetki niektórych osób, z jakimi stykali się poszczególni przedstawiciele rodu Jędrzejowiczów. Sam zamysł jest dobry, ale jego wykonanie nie wypadło najlepiej. W pracach naukowych nie ma bowiem potrzeby objaśniania postaci powszechnie znanych, jak np. książę Józef Poniatowski, Teofil Lenartowicz czy Wacław Zaleski.

Oceniając całościowo monografię Danuty Pustelak, należy powiedzieć, że mimo wskazanych niedociągnięć jest to praca cenna, znacznie poszerzająca wiedzę na temat dziejów ziemiaństwa galicyjskiego.

Krzysztof Ślusarek

Marek Przeniosło, *Polska Komisja Likwidacyjna 1918–1919*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, 2010, ss. 374.

Polska Komisja Likwidacyjna, instytucja znana w literaturze naukowej i przypomniana w środkach masowego przekazu przy okazji świętowania kolejnych rocznic odzyskania niepodległości przez Polskę, nie doczekała się wyczerpującego opracowania. Ogólnie jej działalność scharak-